

פתרון הבחינה

בהיסטוריה

חורף תשפ"ו, 2026, שאלון: 22262

מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון לשאלון.

2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

בית שני – מעם מקדש לעם הספר

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-4

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

שאלה 1 - מקור – הממלכה החשמונאית

סעיף א'

מדיניות טריטוריאלית ודמוגרפית (ע"פ מפות 1-2)

השליטים החשמונאים פעלו להרחבת גבולות המדינה באופן שיטתי, ממדינה המוגבלת לאזור יהודה לממלכה החולשת על רוב שטחי ארץ ישראל. המדיניות שילבה התרחבות טריטוריאלית עם שינויים דמוגרפיים שמטרתם הייתה:

- הרחבת השטח לטובת התושבים היהודים וטיהור הארץ מעבודה זרה;
- שחרור ישובים יהודים בארץ ישראל שהיו כפופים למרות הלניסטית. ארץ ישראל לדעת החשמונאים שייכת לעם היהודי. קיים רצון ליישב את כולה בהתאם לזיכרון ההיסטורי ולגבולות שתאמו את תקופת הבית הראשון;

- הבטחת הגבולות ע"י הרחבתם;
 - התעצמות כלכלית - הכיבושים אפשרו ליהודה לחלוש על דרכי המסחר החשובות ועל ערי החוף המרכזיות.
 - גיור כפוי - לדעת חלק מן החשמונאים בתוך ארץ ישראל צריכים להיות רק יהודים וזאת במטרה להבטיח את מעמדה המדיני של מדינת החשמונאים, ולנטרל כל כוונה של מרד בעתיד מצד הנוכרים. לכן כפו גיור על כל העמים הכבושים
- המדיניות באה לידי ביטוי במפות (דוגמאות):**

1. הרחבת השטח היהודי

- **במפה 1 ("בראשיתה")**: השליטה החשמונאית מוגבלת בעיקר לאזור הרי יהודה וירושלים (מבית אל ועד בית צור).
- **במפה 2 ("בשיאה")**: ניתן לראות את שיא ההתפשטות בימי אלכסנדר ינאי, שכללה את הגליל, הגולן, עבר הירדן המזרחי ורוב רצועת החוף (למעט עכו ואשקלון). יוחנן הורקנוס, למשל, הרחיב את הגבולות לשומרון, שכם ובית שאן.

2. גיור האוכלוסייה:

- **דוגמה מהמפה (אדום)**: במפה 2, אזור "אדום" בדרום נכלל במדינה והיישובים בו (כמו אדוריים) מסומנים כיהודיים. הדבר משקף את מדיניותו של יוחנן הורקנוס שגייר את האדומים בכפייה וצירף אותם לעם היהודי.
- **דוגמה נוספת (יטורים בגליל)**: יהודה אריסטובולוס כבש את הגליל וגיייר את תושביו היטורים (שבט ערבי), תוך התניית הישארותם בקבלת היהדות.

סעיף ב'

המניעים לאימוץ התרבות ההלניסטית ודוגמאות

למרות שהמרד החל כמאבק בתרבות ההלניסטית, השליטים החשמונאים המאוחרים אימצו סממנים הלניסטיים כחלק מהשתלבותם במרחב.

המניעים לאימוץ ההלניזם:

1. **מניע מדיני-דיפלומטי**: הרצון להשתלב במרחב המזרח-תיכוני ולהיות מקובלים על המעצמות והעמים השכנים כשליטים לגיטימיים ("ככל העמים").
 2. **מניע שלטוני-צבאי**: הצורך בניהול מדינה חזקה חייב אימוץ דרכי מנהל וצבא מודרניים המקובלים בעולם ההלניסטי, כגון שימוש בצבא שכירים.
 3. **החיים בסמיכות לשלטון ההלניסטי יצרו רצון להידמות לו**
- שלוש דוגמאות לתופעה:**

1. **אימוץ שמות כפולים/הלניסטיים**: המנהיגים אימצו שמות יווניים לצד העבריים. יוחנן הורקנוס היה הראשון שהוסיף שם הלניסטי, ואחריו אלכסנדר ינאי ושלומציון (אלכסנדרה).
2. **שימוש בצבא שכירים**: החל מימי יוחנן הורקנוס וביתר שאת אצל ינאי, החשמונאים החזיקו צבא שכירים זרים, בדומה למקובל בחצרות מלכים הלניסטיים, כדי לא להסתמך רק על צבא העם.
3. **אימוץ גינוני מלכות ותואר "מלך"**: יהודה אריסטובולוס היה הראשון שהכתיר עצמו ל"מלך" (בסיליוס), ואלכסנדר ינאי המשיך בכך וטבע מטבעות עם התואר המלכותי, תוך ניהול חצר מלכות מפוארת עם גינונים הלניסטיים.

שאלה 2 – הורדוס

סעיף א'

היחס לבית חשמונאי

להורדוס היה יחס מורכב כלפי בית חשמונאי: מצד אחד הוא היה זקוק להם לצורך לגיטימציה, ומצד שני הוא ראה בהם איום קיומי על שלטונו.

שתי דרכי פעולה שנקט הורדוס:

1. **נישואין פוליטיים:** הורדוס נשא לאישה את מרים החשמונאית כדי להתחבר לשושלת המלוכה ולזכות באהדת העם.
2. **חיסול פיזי שיטתי:** הורדוס פעל להכחדת בית חשמונאי. הוא הורה להטביע את אריסטובולוס השלישי (אחיה של מרים) בבריכה ביריחו כי חשש מהפופולריות שלו ככהן גדול. בהמשך הוציא להורג את הורקנוס השני, את מרים אשתו ואת בניה ממנו.

שתי סיבות ליחס זה:

1. **בעיית הלגיטימציה ורגשי נחיתות:** הורדוס היה ממוצא אדומי, ובעיני היהודים הוא נחשב "עבד" ושליט זר שאינו ראוי למלוך. החיבור לחשמונאים נועד לחפות על כך.
2. **פרנויה וחשש ממרד:** הורדוס חי בפחד מתמיד (פרנויה) שיורש חשמונאי יתפוס את מקומו. הוא חשש שהעם, שנשאר נאמן לבית חשמונאי, ימרוד בו ויחזיר את השלטון לשושלת המקורית.

סעיף ב'

מפעלי הבנייה כעדות ל"מלך חסות"

הסבר: "מלך חסות" הוא שליט שמונה על ידי רומא ("ידיד העם הרומי") ומחויב לנאמנות מוחלטת אליה. מפעלי הבנייה של הורדוס נועדו להאדיר את שמה של רומא ואת הקיסר אוגוסטוס.

שלוש דוגמאות:

1. **בניית קיסריה:** הורדוס בנה עיר נמל מפוארת וקרא לה "קיסריה" על שמו של הקיסר. העיר נבנתה במתכונת הלניסטית-רומית עם מקדש לאוגוסטוס, תיאטרון והיפודרום.
2. **בניית סבסטיה (שומרון):** הוא בנה מחדש את העיר שומרון וקרא לה "סבסטיה" (סבסטוס הוא התרגום היווני לאוגוסטוס). הוא יישב בה חיילים משוחררים לא-יהודים והקים בה מקדשים, כביטוי לנאמנותו לתרבות הרומית.
3. **שיפוץ בית המקדש ומבצר אנטוניה:** לצד שיפוץ המקדש המפואר ("מי שלא ראה בניין הורדוס..."), הוא בנה בצמוד אליו את מצודת "אנטוניה" (על שם מרקוס אנטוניוס) כדי לשלוט על הנעשה בהר, שילוב המעיד על המתח בין יהדותו למחויבותו לרומא.

שאלה 3 – תקופת הנציבים הרומאים

סעיף א'

הסבר מדיניות "השלטון הישיר": לאחר הדחת ארכילאוס (בנו של הורדוס) בשנת 6 לספירה, יהודה הפכה מ"ממלכת חסות" ל"פרובינקיה" הנשלטת ישירות על ידי נציב רומאי, הכפוף לנציב סוריה ולקיסר. השינוי לוה בעריכת "קנזוס" (מפקד) לצורכי מיסוי.

תפקידי הנציב וסמכויותיו:

1. **סמכות צבאית:** אחריות על הסדר הציבורי ופיקוד על חיל העזר המקומי (שגויס בעיקר מהאוכלוסייה ההלניסטית בקיסריה וסבסטיה).
2. **סמכות שיפוטית:** סמכות עליונה לשפוט, כולל דיני נפשות (הזכות להוציא להורג).

3. **סמכות כלכלית:** אחריות על גביית המיסים (מס גולגולת ומסי קרקע) והעברתם לרומא.

4. **פיקוח דתי:** שליטה על מינוי הכהן הגדול ושמירת בגדי הכהונה בידי הנציב.

סעיף ב'

שלושה מאפיינים בקטע:

1. **עושק וחמדנות (היבט כלכלי):** הקטע מתאר את פלורוס כמי שפעל מתוך "תאוות בצע", שדד ערים שלמות ולקח כסף מ"אוצר המקדש". הנציבים ניצלו את מעמדם להתעשרות אישית.
2. **אכזריות ושחיתות:** פלורוס מתואר כמי ש"באכזריותו לא ידע רחם", והעניק חסות לשודדים תמורת חלק מהשלל. הוא ביצע פשעים בגלוי ("לראווה לעיני כול").
3. **פגיעה ברגשות הדת:** לקיחת 17 כיכרות כסף מאוצר המקדש הקדוש בתואנה שהם לצרכי הקיסר, פעולה שנתפסה כחילול הקודש ועוררה זעם רב.

ההשפעה על פרוץ המרד הגדול:

- **הגורם הכלכלי:** עול המיסים הכבד ומעשי הגזל של הנציבים (כמתואר בקטע על נטישת נחלות) דרדרו את העם למצוקה כלכלית קשה. העוני והתחושה שאין מה להפסיד דחפו רבים להצטרף לקבוצות הקנאים ולמרוד.
- **הגורם הדתי (פגיעה בקודשי ישראל):** הפגיעות החוזרות ונשנות בבית המקדש (כמו לקיחת הכספים ע"י פלורוס) ובחגי ישראל יצרו תחושת חירום דתית. הציבור חש שרומא מנסה לפגוע בליבת היהדות, והדבר הוביל להתפרצות אלימה שהציתה את המרד.

שאלה 4 - מקור – מירושלים ליבנה

סעיף א'

מרכזיות המקדש: בית המקדש היה המרכז הבלעדי של הפולחן הדתי (הקרבת קורבנות וכפרת עוונות), המרכז המדיני (מושב הסנהדרין) והמוקד המאחד של העם בארץ ובתפוצות (עלייה לרגל).

שתי סכנות שנשקפו עם החורבן:

1. **סכנה דתית – ייאוש, אובדן הדרך לכפרה:** ללא מקדש וקורבנות, העם האמין שאין דרך לכפר על חטאים. נוצרה תחושת "אבדון" וניתוק מהאל, שהובילה לאווירת נכאים וייאוש מוחלט ("אין בשביל מה להמשיך").
2. **סכנה לאומית – התפוררות והתבוללות:** ללא ההנהגה (סנהדרין) והמרכז בירושלים, היה חשש שהעם יתפורר, יאבד את זהותו או ימיר את דתו (למשל, לנצרות המתחזקת). כמו כן, היה חשש מנטישת הארץ בשל המצב הכלכלי ("הכחדת היישוב").

סעיף ב'

חכמי יבנה, בהנהגת ריב"ז ורבן גמליאל, הובילו מהלך של שיקום: מצד אחד שמירה על "זכר המקדש" (**המשכיות**), ומצד שני יצירת מסגרות חדשות (**חדשנות**) המאפשרות חיים ללא מקדש.

שלוש דוגמאות (תקנות ריב"ז):

1. נטילת לולב:

- בזמן המקדש נטלו לולב 7 ימים רק במקדש, ומחוצה לו רק יום אחד.
- **התקנה:** ריב"ז תיקן שייטלו לולב 7 ימים בכל מקום, "זכר למקדש".
- **המשמעות:** העתקת קדושת המקדש לכל מקום ("בכל אתר ואתר"), יצירת **המשכיות** של המנהג אך בדרך **חדשנית** המנתקת את התלות בירושלים.

2. תקיעה בשופר בראש השנה שחל בשבת:

- בזמן המקדש תקעו בשבת רק במקדש.
- **התקנה:** מותר לתקוע בשופר בשבת בכל מקום שיש בו בית דין (יבנה).
- **המשמעות:** חיזוק מעמדו של המרכז החדש ביבנה והסנהדרין כיורשי סמכויות המקדש, **המשכיות אבל במקום חדש**.

3. תפילה וגמילות חסדים כתחליף לקורבנות:

- במקום הקרבת קורבנות שפסקה, נקבעה "עבודה שבלב" – התפילה (מיסוד תפילת שמונה עשרה כחובה יומית) וגמילות חסדים כדרכים לכפרת עוונות.
- **המשמעות: חדשנות** מהפכנית שאפשרה לכל יהודי, בכל מקום, לקיים קשר עם האל ולכפר על חטאיו ללא תלות במבנה פיזי.